

Arbetsmarknad

Efterfrågan på högskoleutbildade har ökat under lång tid, och statistiken visar att en högre utbildning också ökar möjligheterna att nå en etablerad ställning på arbetsmarknaden. Det finns dock stora skillnader mellan olika examensgrupper när det gäller övergången till arbetsmarknaden efter avslutad utbildning.

UTBILDNINGSNIVÅ OCH ARBETSMARKNADSSTÄLLNING

Högutbildade har större möjligheter än lågutbildade att finna en stabil position på arbetsmarknaden. Av Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar, AKU, framgår att eftergymnasialt utbildade förvärvsarbetar i högre utsträckning än de med lägre utbildning. Den totala arbetslösheten i befolkningen 15–74 år var 7,7 procent 2012. För dem med gymnasieskola som högsta utbildning var arbetslösheten 7,3 procent och för eftergymnasialt utbildade 4,8 procent. Sedan länge har högskoleutbildade haft lägre arbetslöshet oavsett konjunkturläge.

Kvinnor har högre utbildningsnivå än män i befolkningen totalt. Totalt sett förvärvsarbetar kvinnor i lägre grad än män, men när det gäller de högutbildade är enligt AKU andelen i arbete tvärtom högre bland kvinnor. Bland de eftergymnasialt utbildade 2012 var 4,5 procent av kvinnorna arbetslösa, jämfört med 5,2 procent av männen. Till stor del beror denna skillnad på fördelningen mellan könen i olika utbildnings- och yrkesområden. Kvinnor är överrepresenterade i yrkesutbildningar som leder till arbete inom skola, vård och omsorg – områden där behoven av arbetskraft under senare år har varit stora.

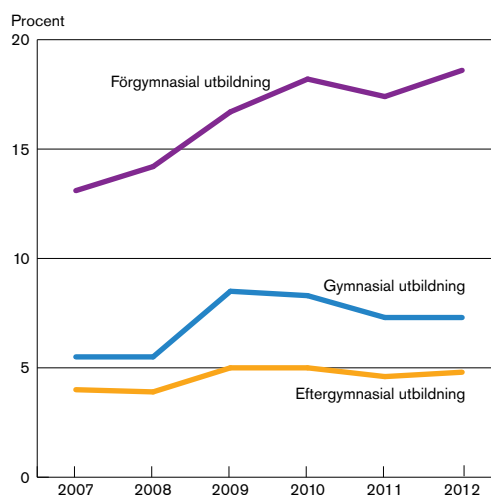
Ökning av antalet högskoleutbildade i arbetskraften

Det årliga tillskottet till arbetsmarknaden av examinerade från universitet och högskolor är betydligt större än antalet personer med högre utbildning som går i pension varje år. Antalet eftergymnasialt utbildade bland de förvärvsarbetande har ökat med 440 000 mellan åren 2000 och 2010 enligt SCB:s *Trender och prognoser 2011*. Med nuvarande dimensionering av den högre utbildningen kommer denna utveckling att fortsätta, men i långsammare takt än hittills. Antalet högskolestudenter är dubbelt så stort i dag som för tjugo år sedan. Denna kraftiga expansion av högskoleutbildning innebär att flera grupper av högskoleutbildade i befolkningen kommer att öka i antal under de närmaste decennierna även utan ytterligare ökning av utbildningsvolymen.

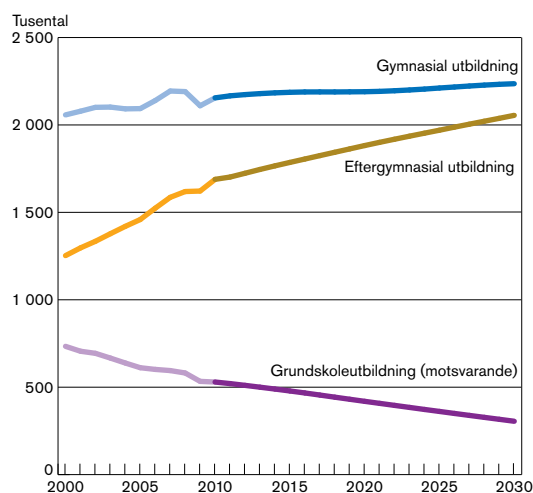
På dagens arbetsmarknad efterfrågas personer med högskoleutbildning inom fler yrken än tidigare. Längre har det skett en utveckling i riktning mot att arbetsgivarna ställer ökade kompetenskrav inom olika yrkesområden. Detta betyder inte nödvändigtvis att den högre utbildningen faktiskt är nödvändig för yrket – det är också en effekt av att antalet högskoleutbildade i arbetskraften stadigt har ökat. De som pensionerats under de senaste 10–20 åren har inom många yrken ersatts av personer med högre formell kompetens än vad som krävdes för den äldre generationen. Sannolikt kommer efterfrågan på högutbildad arbetskraft fortsätta att öka.

In- och utvandring av högutbildade

Tillskottet av högutbildade till den svenska arbetsmarknaden beror inte enbart på hur många som examineras från

Figur 45. Arbetslöshet (procent) 2007–2012 efter utbildningsnivå, arbetskraften 15–74 år. Källa: SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU). Arbetskraften 15–74 år (2012: 5 060 000) består av sysselsatta (2012: 4 672 222) och arbetslösa (2012: 388 000).

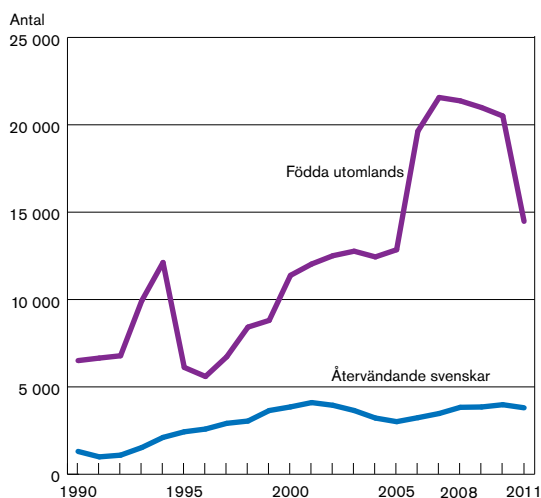

Figur 46. Antal förvärvsarbetande 2000–2010 och beräknad efterfrågan på arbetskraft 2011–2030 med fördelning efter utbildningsnivå. Antalet eftergymnasialt utbildade (till övervägande del högskoleutbildade) ökade med 440 000 mellan 2000 och 2010. Källa: *Trender och prognoser 2011*, SCB.

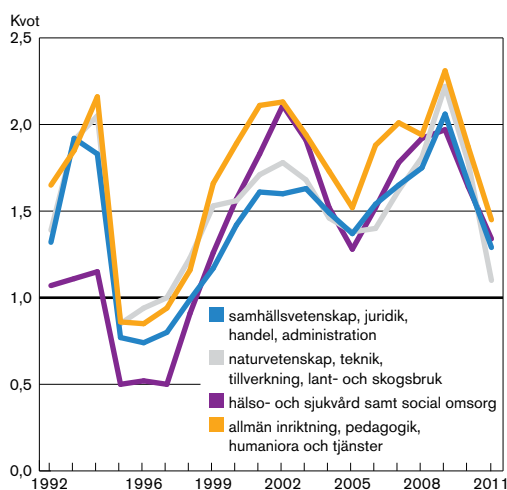
universitet och högskolor i Sverige. Även invandringen av eftergymnasialt utbildade personer bidrar till en allt högre utbildningsnivå i den svenska befolkningen.

Arbetskraftsinvandringen är viktig för att den framtida försörjningsbördan (antalet förvärvsarbetande i förhållande till befolkningens storlek) ska kunna ligga kvar på samma nivå som i dag. Enligt rapporten *Sysselsättningen 2030 – kan dagens försörjningsbörda bibehållas?* (SCB 2012) kommer det för detta att krävas närmare 600 000 fler sysselsatta än i dag. Utrikes födda förväntas stå för hela ökningen av befolkningen i yrkesaktiv ålder till 2030.

Var femte invandrare 2012 var en återvändande svensk – därmed är svenskar den i särklass största invandrargruppen. Antalet tidigare utvandrade svenskar som flyttar tillbaka till Sverige är, till skillnad från den övriga invand-

Figur 47. Invandrare med eftergymnasial utbildning, 25–64 år.
Källa: SCB

Figur 48. Nettomigration av eftergymnasialt utbildade, 25–64 år, per utbildningsinriktning. Kvoten mellan inflydet och utflytet av eftergymnasialt utbildade i Sverige, per utbildningsinriktning. Ett värde över 1 innebär en nettomigration. Värdet 2 innebär att det är dubbelt så många som flyttar till Sverige än som flyttar härifrån. Kurvorna följer konjunkturen och den allmänna arbetslöshetsnivån. I samband med den djupa krisen på 1990-talet rådde det ett utvandringsöverskott av högutbildade. Källa: SCB.

ringen, relativt konstant över tiden. Andelen högutbildade av utländska invandrare varierar från år till år med vilka invandrargrupper som är dominerande.

Utländska akademiker på den svenska arbetsmarknaden

Sverige har nettomigration av eftergymnasialt utbildade, det vill säga det är fler med högre utbildning som flyttar hit än som flyttar härifrån. Endast i samband med krisen på 1990-talet har det varit tvärtom.

För att underlätta för dessa grupper att etablera sig på arbetsmarknaden kan de få sin utbildning bedömd och erkänd av en behörig myndighet. Genom det arbete som be-

drivs i Sverige för att utfärda utlåtanden om vilken svensk examen den utländska utbildningen motsvarar framgår att många, men inte alla, av de högutbildade invandrarna ansöker om att få sin utbildning bedömd. 2010 kom det 20 500 högutbildade invandrare till Sverige från andra länder (utbildningsnivå enligt vad de själva uppgett), och samma år inkom drygt 5 000 ansökningar till Högskoleverket. (Från och med 1 januari 2013 har Universitets- och högskolerådet övertagit Högskoleverkets ansvar för bedömning av utländska examina.) Till detta kommer de utländska examina som bedöms av andra myndigheter, exempelvis av Socialstyrelsen inom hälso- och sjukvårdsområdet. Sammantaget motsvarar antalet utlåtanden, legitimationer och behörighetsbevis för utländska personer omkring en tiondel av antalet examinerade från svenska universitet och högskolor årligen.

Anledningar till att det inte är en högre andel av de högutbildade invandrarna som ansöker kan vara att många redan har fått arbete i Sverige eller påbörjat kompletterande studier.

Ökad arbetsmarknadsanknytning

Utbudet av högskoleutbildningar ska enligt regleringsbrev till universitet och högskolor (U2012/6996 SAM, U2012/7041 UH) svara mot studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Det har under de senaste 5–10 åren vuxit fram en ökad bredd och helhetssyn på arbetsmarknadsanknytning i den högre utbildningen.

Enligt Högskoleverkets kartläggning av lärosätenas arbete med att anknyta utbildningarna till arbetsmarknaden (*Kontaktiteter*, 2012:23 R) bedrivs en hel del verksamhet. Samtidigt varierar verksamheterna för arbetsmarknadsanknytning med de olika utbildningarnas karaktär. Verksamheterna är mest påtagliga inom utbildningar inriktade mot yrkesexamen, även om de i ökande utsträckning även omfattar utbildningar som leder till generell examen. De är också vanligare för utbildningar som är organiserade i program och mindre vanliga för utbildningar som består av fristående kurser.

Många av de verksamheter för arbetsmarknadsanknytning som bedrivs innebär att arbetslivet integreras i utbildningarna så att studenterna får tillfälle att tillämpa sina teoretiska kunskaper i praktiken. Till sådana verksamheter hör praktik i olika former, olika slags arbetslivsknutna projekt i utbildningarna och examensarbeten som utförs i samverkan med arbetsgivare. Andra verksamheter handlar om att skapa och vidmakthålla kontakter mellan lärosätena och arbetslivet i form av samverkan i så kallade programråd och beslutande organ, exempelvis genom deltagande på konferenser eller andra former av möten med exempelvis klusterorganisationer, regionförbund och externa branschråd. Dessa kontaktformer är viktiga i lärosätenas arbete med arbetsmarknadsanknytning av utbildningarna. Kontakter mellan studenterna och arbetslivet skapas

också via forum som arbetsmarknadsdagar, där arbetsgivare bjuds in till lärosätet för att presentera sig och få direktkontakt med studenter.

Utöver ovanstående bedrivs verksamheter för att tillhandahålla information till studenterna. Detta görs genom studiebesök och gästföreläsningar, samt som en del av den omvärldsbevakning och omvärldssamverkan som lärosätena bedriver inom olika forum. Det vanligaste sättet att sprida allmän information om arbetsmarknaden till studenterna är via lärosätenas webbplatser och utbildningskataloger, men man informerar också på lärosätenas karriärcentrum (eller motsvarande).

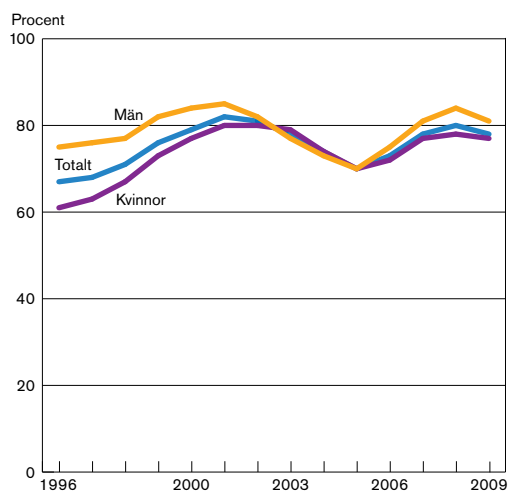
ETABLERINGEN PÅ ARBETSMARKNADEN

Att den högre utbildningens arbetsmarknadsanknytning och arbetsmarknadsrelevans har kommit att stå alltmer i fokus beror till stor del på ökade förväntningar och påtryckningar från arbetslivet. Bakom utvecklingen ligger också den diskussion om anställningsbarhet som förts inom Bologna-processen. Inom det europeiska samarbetet har nyligen inletts ett arbete för att finna ett riktmärke, ett så kallat "benchmark", för att EU-länderna ska kunna jämföra sig med varandra beträffande studenternas anställningsbarhet. Det mål som formuleras är en etableringsgrad på 80 procent. Enligt det etableringsmått som utvecklats av Högskoleverket låg de högskoleexaminerade i Sverige 2009 på 78 procent etablerade ett till två år efter examen. Ett år tidigare var andelen etablerade 80 procent. Minskningen mellan dessa två måttillfällen speglar den allmänna utvecklingen på arbetsmarknaden.

Den definition av etablering som Högskoleverket utvecklat – och som kommer att fortsätta användas av Universitetskanslersämbetet – innebär att man räknas som etablerad på arbetsmarknaden om man haft förvärvsarbete i november månad, haft arbetsinkomster över en viss gräns, inte varit studerande, flyttat utomlands eller under året haft perioder av arbetslöshet eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Etableringen mäts 1–1,5 år efter examen. Utifrån vilken arbetsmarknad examen riktas mot delas de examinerade in i olika examensgrupper. De senast redovisade uppgifterna finns i Högskoleverkets rapport *Etableringen på arbetsmarknaden*, 2011:16 R.

Andelen etablerade varierar stort mellan olika examensområden. Personer med examina inom områdena teknik, medicin och vård har i störst utsträckning etablerat sig på arbetsmarknaden. Nio av tio med läkar-, tandläkar- respektive civilingenjörsexamen är etablerade inom 1,5 år. Drygt 13 procent av samtliga examinerade tillhör examensgrupper som etablerar sig till minst 90 procent eller mer. En stor andel av de examinerade, tre av fyra, ligger i etableringsintervallet mellan 70 och 89 procent.

Av de examinerade som etablerat sig på arbetsmarknaden och som det finns uppgift om yrke för 2009 hade en

Figur 49. Andel etablerade av högskoleutbildade, 1–1,5 år efter examen, 1996–2009.

majoritet ett arbete som var nära kopplat till examensinriktningen. För de med generella examina gäller vanligen att de etablerade återfinns inom en rad olika yrken. Detta är grupper som vanligen har svårare att etablera sig än grupper med yrkesexamen.

År 2005 var andelen etablerade på en låg nivå, och detta år var även arbetslösheten för högskoleutbildade som högst: 5,5 procent.

Könsskillnader i etablering

Andelen etablerade bland högutbildade skiljer sig mellan män och kvinnor. År 2009 var skillnaden fyra procentenheter till männens fördel. Som tidigare nämnts förklaras denna skillnad till övervägande del av att kvinnor och män är olika representerade i olika utbildningar och därmed etablerar sig inom olika sektorer.

Vissa år har det varit stora skillnader i etableringen mellan olika examensområden, vilket också visar sig i skillnaden mellan könen. Denna skillnad var som störst 1996, då andelen etablerade var 14 procentenheter högre för män än för kvinnor. Vid början av 2000-talet var skillnaden mellan könen liten.

Eftersom examensinriktningen har stor betydelse för etableringen blir könsskillnaden mindre om hänsyn tas till mäns och kvinnors olika utbildningsval. Om de män och kvinnor som etablerade sig 2009 vore jämnt fördelade över examensområdena skulle skillnaden mellan könen ha varit drygt 3 procentenheter mindre. Men fortfarande kvarstod en skillnad, 1,5 procentenheter, till männens fördel. En förklaring kan vara att en stor andel av de nyutexaminerade från högskolan är i barnafödande ålder, och att kvinnor i högre grad än män är hemma med barn vilket innebär lägre inkomster.

Under 2013 kommer Universitetskanslersämbetet att genomföra en ny etableringsstudie.

Forskarutbildades etablering

Ju högre utbildning en person har desto större är möjligheterna att etablera sig på arbetsmarknaden. Högskoleverkets rapport *Doktorsexaminerades etablering på arbetsmarknaden* (2010:21 R) visade att etableringstalet för personer med doktorsexamen, enligt samma definition som ovan, var närmare 90 procent. Bland de doktorsexaminerade rådde inga eller mycket små könsskillnader i det här avseendet.

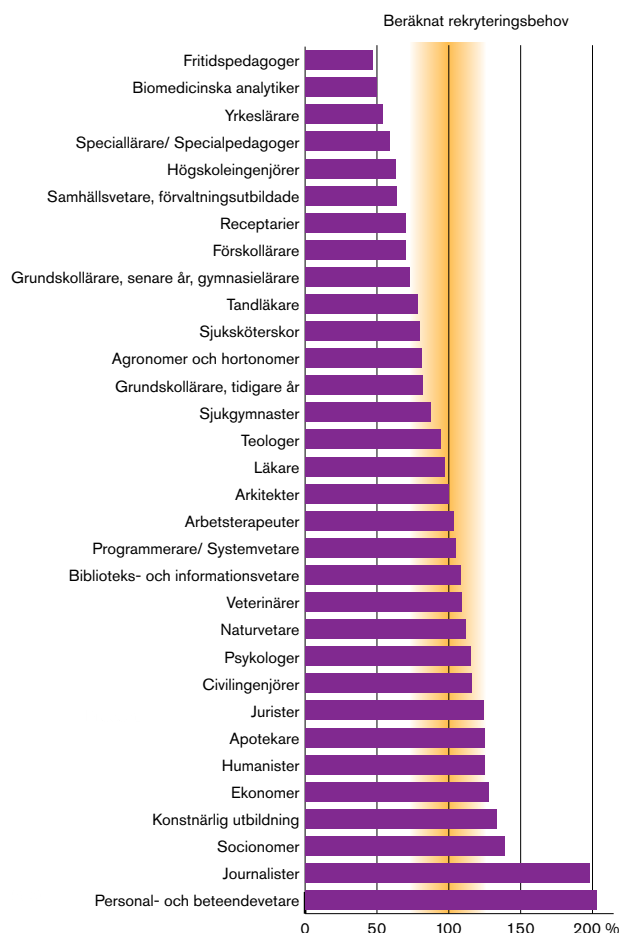
Denna bild kompletteras i en Högskoleverksrapport från 2012: *Forskarutbildade på arbetsmarknaden* (2012:29 R), som undersöker samtliga forskarutbildade på arbetsmarknaden i Sverige 2007. Då var andelen etablerade av doktorsexaminerade 87 procent, men lägre för dem med licentiatexamen samt dem med utländsk forskarexamen – 81 respektive 67 procent. Högst var andelen etablerade med forskarexamen inom medicinska ämnesområden, samt inom teknikvetenskap. Lägst var andelen för examinerade inom humaniora och religionsvetenskap.

FRAMTIDA TILGÅNG OCH EFTERFRÅGAN PÅ HÖGUTBILDADE

Behovet av högskoleutbildade ser olika ut inom olika yrkesområden. Prognoser om arbetsmarknadens kommande behov är svåra att göra, eftersom dessa påverkas av många olika förhållanden som kan vara svåra att förutse. Vad som emellertid går att förutsäga är behovet av ny arbetskraft som uppstår på grund av pensionsavgångarna. Genom att följa åldersfördelningen bland de yrkesverksamma inom olika yrken kan andelen pensionerade relateras till det beräknade tillskottet av examinerade från olika utbildningar.

Sådana beräkningar, med antaganden om förändringar av yrkessammansättningen i skilda näringsgrenar och förändrade utbildningsbehov inom olika yrken görs av Prognosinstitutet på SCB och presenteras i rapportserien *Trender och prognoser*, den senaste från 2012. Den redovisar beräkningar för 55 utbildningsgrupper, varav flertalet är eftergymnasiala. För flera av de eftergymnasiala grupperna som för närvarande har lättast att etablera sig på arbetsmarknaden kan man även på några års sikt förutse att behovet av nyrekrytering kommer att överstiga det antal som examineras.

Högskoleverket har använt Prognosinstitutets beräkningar i rapporten *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden* (2012:22 R) med uppdaterade uppgifter om nybörjare och examinerade. Enligt Högskoleverkets beräkningar befaras en framtida brist på bland annat lärare, biomedicinska analytiker, högskoleingenjörer, sjuksköterskor och tandläkare om det inte sker en ökning av antalet nybörjare på dessa utbildningar. (I denna bedömning ingår de i budgetpropositionen 2013 aviserade utbyggnaderna.) För vissa av dessa bristyrken, främst inom vårdsektorn, beror underskottet på att antalet utbildningsplatser inte räcker till. Inom andra utbildningar finns kapacitet för fler men intresset bland de sökande är för lågt. Bristen på utbildade inom många ka-

Figur 50. Framtida balansläge på arbetsmarknaden.

Figuren visar balansen mellan det beräknade antalet examinerade och rekryteringsbehoven (uttryckt i procent) för olika utbildningsgrupper. En stapel som stannar vid cirka 50 procent (som för till exempel yrkeslärare) betyder att antalet examinerade skulle behöva fördubblas för att uppnå balans när de som börjar studera läsåret 2013/14 går ut på arbetsmarknaden. När stapeln når upp till cirka 120 procent (som för exempelvis jurister) betyder det att antalet examinerade väntas bli 20 procent större än rekryteringsbehovet.

tegorier av lärare, framför allt förskollärare och yrkeslärare, kommer att bestå om inte fler väljer dessa utbildningar.

Samtidigt utbildas fler än det finns behov av inom många yrken. Det gäller exempelvis konstnärer, socionomer och journalister. Här kan konstateras att intresset bland studenterna är högre än samhällets behov.

Det är viktigt att beakta att dessa antaganden endast gäller under förutsättning att ingenting förändras beträffande dimensionering och sökandemönster i förhållande till vad som var känt när rapporten skrevs. Diskussionen om dimensionering av utbildning – eller i ett studentperspektiv vilka utbildningar som är bäst att välja för att få ett arbete – präglas ofta av det aktuella läget på arbetsmarknaden. Detta trots att en högskoleutbildning kan vara mellan tre och sex år lång, och att en person som examineras från högskolan vid 23 års ålder kan förväntas vara yrkesverksam i ungefär fyrtiofem år. Det är på framtidens arbetsmarknad som dagens studenter kommer att arbeta.